

میتۆدی نوسینه وهی میژوو لای (ابن عبد ربه)
له بهرتوکی (العقد الفرید)
(لیکۆئینه وهیه کی ره خنه بی شیکارییه)

Historical texts in the book of Ibn Abd Rabo, on the succession of (Abd al-Malik bin Marwan). An analytical historical study

پ.ی.د. نه ریمان عبدالله علی
به شی میژوو / کۆلیژی زانسته مروفایه تیبیه کان / زانکۆی هه له بجه
Nariman Abdalla Ali

Department of History, College of Humanities, Halabja University
nariman.ali@uoh.edu.iq

پوخته:

سه رچاوه ئه ده بییه کان له سه ده کانی ناوه راستدا به یه کیک له و سه رچاوانه دادنه ریت که زانیاری گرنگیان سه بارهت به روداوه میژوو بییه کان وباس و به سه رهاتی ئه م قوناغه میژوو بییه به شیوازی تابیه تی وله روانگه ی ئه ده بییه وه گواستوه ته وه، یه کیک له و سه رچاوه گرنگانه ش بهرتوکی (العقد الفرید) ی (ابن عبد ربه) یه، به لام به هوی جیاوازی خودی ئه ده به له میژوو، له به ره ئه وه میتۆدی نوسینی سه رچاوه ئه ده بییه کان له گه ل سه رچاوه میژوو بییه کان جیاوازه، لیره وه مامه له کردن له لایه ن توێژه رانی بواری میژوو له گه ل سه رچاوه ئه ده بییه کاندای پیوستی وردبوونه وه تیرامانی زیاتر هه یه، واته توێژه رانی بواری میژوو پیوسته به وردبوونه وه زیاتره وه سه رچاوه ئه ده بییه کان به کار به یین، ئه مه ش گرفتیکی سه ره کی میتۆدی نوسینه وه ی میژوو سه ده کانی ناوه راست و ههروه ها به کاره یینی سه رچاوه ئه ده بییه کان له لایه ن توێژه رانی بواری میژوو، گریمان هه یه کی گرنگه و نوسینی ئه م توێژینه وه یه بو سه لماندنی ئه و گریمان هه یه. له م چوارچۆیه شدا بهرتوکی (العقد الفرید) ی (ابن عبد ربه) وه ک نمونه وه رگپراوه.

پیشه کی:

کتیبه ی (العقد الفرید) ی (ابن عبد ربه) یه کیکه له شاکاره ئه ده بییه گرنگه کانی سه رده می ئیسلامی که زانیاری میژوو بی گرنگی له خو گرتوه، که زۆرجار توێژه رانی بواری میژوو له توێژینه وه کانیاندا پشتی پیده به ستن، زۆرجار به بی گه رانه وه وه به راو در کردن وشیکردنه وه ی ئه و زانیاریانه، تاوه کو بگه نه ئه و ئه نجام وراستیه ی که ئایا تاجه ند ئه وه ی که له م کتیبه دا هاتوه هاوشیوه ی ئه و زانیاریانه یه که له سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو ی ئیسلامدا بوونی هه یه، بۆیه خستنه رووی ئه م راستیه گه یشتن به ئه نجامه کانی کاریکی گرنگ وله هه مان کات پیوسته، له سه ر ئه م بنه مایه ئه م ناو نیشانه هه لێژیردا.

ئه م توێژینه وه یه خستنه رووی میتۆدو شیوازی نوسینی میژوو لای (ابن عبد ربه)، ههروه ها خستنه رووی چه ند نمونه یه که له هه ندیک له ده قه میژوو بییه گرنگه کانی سه رده می خه لیفه ی ئومه وی (عبدالملك بن مروان)، به راو درکردنیه تی به سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو ی ئیسلام، ئه م سه رده مه ش وه ک نمونه یه ک وه رگپراوه بو خستنه رووی ریبازو شیوازی نوسینی (ابن عبد ربه)، توێژینه وه که جگه له پیشه کی وده رنه جام، له دووبه ندو هه ره بنده ش له چه ند به ش وته وه ریک پیک دیت، له به ندی یه که مدا باس له ژیان و ریبازی نوسینی میژوو لای (ابن عبد ربه)

کراو له سه ره تادا باس له ژيان وسهرده می ناوبراو کراوه، دواتر تایبه تمه نندیه کانی ریپازی نویسی میژوو لای (ابن عبد ربه) خراوه ته روو. به نندی دووم تایبه ته به سه رچاوه کانی نویسنه وهی میژوو له په رتوکی (العقد الفرید) دا، له دوو ته وهری گرنګ پیک دیت، ته وهری به کهم تایبه ته به سه رچاوه ی وه رگرتنی زانیاری له ماموستایانی (ابن عبد ربه)، ته وهری دوو همیشه تایبه ته به سه رچاوه یه کی دیکه ی وه رگرتنی زانیاری لای (ابن عبد ربه) که بریتیه له کتیب ومه سنه فه کان و له چهند خائیکدا ئه م بابه ته روون کراوه ته وه.

له به نندی سییه مده هندی نمونه ی میژوو یی له کتیبی (العقد الفرید) دا هاتوه، وهک نمونه سه رده می خه لیفه (عبد الملك بن مروان) (٦٥-٨٥/ك) (٧٠٤-٦٨٤ ز) وه رگراوه له روانگه ی دهقه میژوو یه کانه وه شیکردنه وهی بؤ کراوه، ئه م به نندهش له چهند ته وه ریک له خو ده گرت، تاییدا گرنګترین ئه وه دهقه میژوو یانه هاتوه که په یوه نندی به ژيان وحوکمړانی وکاروباری ده ولت وپه یوه نندیه دهره کیه کان ووه فاتی خه لیفه وه هاتوه، وه شیکردنه وهی بؤ کراوه ئه مدهش له روانگه ی سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو ی ئیسلام و زانیاریه کان له مباره وه خراونه ته روو.

له نویسی ئه م توئینه وه دا پشت به ستراوه به ریپازی میژوو یی شیکاری، به خستنه رووی زانیاریه کان وشیکردنه وه وه له هینجان له روانگه ی سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو ی ئیسلام، وه به راوردکردنی ئه وه دهقه میژوو یانه ی که له کتیبه که ی (ابن عبد ربه) هاتوه به دهقه میژوو یه کانی سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو ی ئیسلام، ئه مدهش له پینا وگه یشتن به راستی.

له کو تایدای هیوادارین له نویسی ئه م توئینه وه دا توانییتمان هندی زانیاری نوی بخه یه روو.

هینا و کورنکراوه کان:

ت: توفی

ج: الجزء

ص: صحیفه

ص ص: صفحات

ه: التاريخ الهجري

م: التاريخ الميلادي

د م: دون مكان الطبع

د ت: دون تاريخ الطبع

به نندی یه که م: ژيان ورپازی نویسی میژوو لای (ابن عبد ربه)

به شی یه که م: ژيانی ابن عبد ربه:

ناوی ته واوی (أبو عمر احمد بن محمد بن عبد ربه بن حبيب بن حدير بن سالم، مهولای هشام بن عبدالرحمن بن معاویه بن هشام بن عبدالملك، میژوونوسان له سه ره ئه وه کون که کونیه ی ناوبراو ابا عمره، ههروه ها باپیری چواره می مهوالی خه لیفه ی ئومه وی (هشام بن عبدالرحمن الداخل) بووه (ابن خلکان، ۱۹۹۰ م، ج ۱، ص ۱۱۰، ابن الفرضی، ۱۹۶۷ م، ص ۳۸، الحمیدی، ۱۹۶۶ م، ص ۱۰۱، یاقوت الحموی، ۱۹۹۱ م، ج ۴، ص ۲۱۱، ابن تغری بردی، (د ت)، ج ۳، ص ۴۶۶).

(ابن عبد ربه) له سالی (۲۴۶ ک/ ۸۶۰ ز) له شاری (قرطبه) له ولاتی ئه نده لوس له دایک بووه هه ره له وشاره ژیاوه (ابن جلجل، (د ت)، ص ۱۰۴، الذهبی، ۲۰۰۶ م، ص ۲۷۳)، له بهر ئه وه ی له ولاتی ئه نده لوس وله شاری قرتوبه ژیاوه ناشنایه تی له گه ل زوریک له زانایان وئهدهب دوستان په یدا کردوه، لیره وه لای چه نندین زانای به ناوبانگ وانیه ی خویندووه و لئیانه وه چه نندین زانست وزانیاری وه رگرتوه، به تایبه ت زانستی شه ری وزمانی عه ره بی (ابن الفرضی: ۱۹۶۷ م، ص ۳۸، الذهبی، ۱۹۸۴ م، ج ۴). له گه ل ئه وه شدا به رده وام خه ریکی خویندنه وه وه به دوا دچوونی

زانست وزانیاری بوو، هونراوه کانیشتی قورسای تاییه تیان هه بووبه تاییه ت له دهرباری خه لیفه و فه رمانه و او میره کانی شاری قرتوبه، ئەمه ش بهووی ئەو تاییه تمه ندی و چیژو به لاغه ته هی که له هونراوه کانیدا هه بووه (الحمیدی، ۱۹۶۶ م، ص ۱۰۱).

(ابن عبد ربه) به یه کتیک له به ره هه مه به ناوبانگه کانی ناسراوه به ناوی (العقد الفرید) له گه ل هه ندی به ره هه می ئەده بی و شیعری، له چوارچیوهی دیوانیکی تاییه ت ریکخراوه (بروانه: رضوان الدایه، ۱۹۹۳ م)، هه روه ها دوو کتیبی تری هه یه به ناوه کانی (الباب فی معرفه الاداب، الارشاد فی اللغه) (البغدادی (د ت)، ج ۵، ص ۶۰)

دوای ژانیکی پر له زانست و به ره هه مدار، له کو تاییه کانی ته مه نیدا (ابن عبد ربه) دوو چاری نه خو شیه کی کوشنده ده بیته وه، (ابن خلکان، ۱۹۹۰ م، ج ۱، ص ۱۱۲) ئەم نه خو شیه کاریگه ری ته و او ی له سه ر ناوبراو هه بوو، به لأم له و کاته شدا هه ر به رده و ام بوو له نوسین، دوای ئەوهی هه شتاو دوو سال ژیا، له سالی (۳۲۸/ک ۹۳۹ ز) کوچی دوای ده کات (ابن الفرضی، ۱۹۶۷ م، ص ۳۸، الحمیدی، ۱۹۶۶ م، ص ۱۰۱)، له شاری قورتوبه به خاک ده سپیژیت (ابن خلکان، ۱۹۹۰ م، ج ۱، ص ۱۱۲، ابن الفرضی، ۱۹۶۷ م، ص ۳۸).

به شی دووه م: سه رده می (ابن عبد ربه):

بۆ ئەوهی له که سایه تی به ره هه مه کانی (ابن عبد ربه) تیبگه یین بیویسته ئاشنایه تیمان له باره ی سه رده می ناوبراو وه هه بیته، وه ک ئاشکرایه (ابن عبد ربه) له ماوه ی سالانی نیوان (۲۴۶-۳۲۸/ک ۸۶۰-۹۳۹ ز) له ولاتی ئەنده لوس ژیاوه، ئەم سه رده مه ش له دوو قونای سه رده می ئەماره ت و خه لافه ت پیک دیت، به گشتی ولاتی ئەنده لوس له م ماوه یه دا به رهوشیکی ناسه قامگیرو ئالوزدا تیبه ر ده بیته، چه نندین شوړش و ئاژاوه گپری له م سه رده مه دا سه ری هه لداوه، له وانه ش شوړشی خه لکی شاری توله یته له به رانه ر میر (عبدالرحمن الاول) له سالی یه که می حوکمرا نیدا (ابن غدار المراكشي، ۱۹۸۳ م، ج ۲، ص ۹۴)، هه روه ها شوړشی (عبدالرحمن بن مروان) ناسراو به (الجلیقی) که شاری قورتوبه و ولاتی مه غریبی گرتوه، به یه کتیک له شوړشه گه وره کانی ئەو سه رده مه داده نریت (ابن قوطیه، ۱۹۷۹ م، ص ۱۰۱)، هه ر له م سه رده مه دا شوړشی (لب بن مندیل) سه ری هه لدا، له چیا ی جه زیره و شوړشی (ابن ابی شعراو)، دواتر میر محمد هه وئی له ناوبردنیدا (ابن قوطیه، ۱۹۷۹ م، ص ۱۰۴).

کاتیک میر (عبدالله بن محمد) ده سه لات و ه رده گریته له نیوان سالانی (۲۷۵-۳۰۰/ک ۸۸۸-۹۱۲ ز) له سه رانه سه ری ئەنده لوسدا ئاژاوه و شه ر بلاوبویه وه، له ئەنجامدا بارو دوختیکی ناجیگر سه ری هه لدا (الحمیدی، ۱۹۶۶، ص ۱۳)، ئەگه رچی (عبدالرحمن الناصر بن محمد) (۳۰۰-۳۵۰/ک ۹۱۲-۹۶۱ ز) هه وئیدا کو تایی به شوړش و رابه ری نه کان به نیت، له ماوه ی سالانی حوکمرا نیدا به رده و ام له شه ردا بوو له گه ل نه یارانی (المقري، ۱۹۸۲ م، ج ۱، ص ۳۵۳). به م شیوه ده بینین سه رده می (ابن عبد ربه) به سه رده میکی ئالوزی سیاسیدا تیبه ر ده بیته، بیگومان ئەمه ش کاریگه ری ته و او ی هه بووه له سه ر رهوشی کو مه لایه تی و ئەده بی و روشنیبری و هه موو لایه نه کانی دیکه، بیگومان ئەم خه سه له ته به نوسینه کانی (ابن عبد ربه) وه دیاره.

به شی سییه م: ریبازی نوسینی میژوو لای (ابن عبد ربه)

ئەگه رچی کتیبی (عقد الفرید) سه رچاوه یه کی ئەده بیه، به لأم له گه ل ئەوه شدا ده و له مه نده به بابته و زانیاری میژووپی له سه رده مه جیاوازه کاند، لیره وه گه لیک زانیاری تیا دایه له باره ی چه ر خه کو نه کان و هه وائی عه ربه به ر له ئیسلام و سه رده می پیغه مبه ر (د خ)، هه روه ها سه ره تا کانی ئیسلام و سه رده می ئومه وی و به شیک له سه رده می عه باسی، ئەمانه و گه لیک زانیاری ده رباره ی ولاتی ئەنده لوسی باس کردوو، له فه تی مسولمانه کانه وه تا وه کو سه رده می (عبدالرحمن ناصر)، له نوسینی ئەم بابه ته میژوو یانه شدا ریبازیکی تاییه تی به کار هیناوه، کو مه لیک خه سه له تی تاییه تی خو ی هه یه که لیره دا به کورتی ئامازه ی پیده ده یین:

۱- پیکه وه گریدانی هه موو روداوه کانی گشت ئەو سه رچاوانه ی که هیناویه تی، ئیدی له باسکردنی روداوه کاند پچرانی تیانیه و زانیاریه کان به که وه به سه ته وه، ئەم ریبازه ش واده کات که خوینه ر له کاتی خویندنه وه ی روداوه میژوو یه کانی ناو کتیبی (العقد الفرید) دانه بریت و به ئاسانی لی تیبگات. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹ م، ج ۱، ص ۲)

- ۲- لادانی سەنەدی ریوایەتە میژووێهە کان کە لەسەرچاوە رەسەنەکانی میژووی ئیسلامدا هاتوو، لەراستیدا (ابن عبد ربه) لە پێشەکی کتێبە کەیدا باس لەم بابەتە دەکات و هۆکارە کەشی دەگێڕتەوه بۆ دورکەوتنەوه له دورودریژی لەنوسین و کورتبیکردن لە هینان و دانانی زانیاریەکان، چونکە بۆچونی وایە هەبوونی ئەم سەنەدانە پێویست نین، لادانیشیان هیچ کەموکوورتیەکی ناگەیەنیت. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۱، ص ۳-۴)
- ۳- گەرانهوهی زانیاریەکان بۆلای سەرچاوەکانی، (ابن عبد ربه) بایەخ بە گەراندنەوهی زانیاریەکان دەدات بۆلای ئەو سەرچاوەیە کە لێی وەرگرتوو، لەکاتی وەرگرتنی زانیاریەکان راستەوخۆ ئاماژە دەدات بەسەرچاوەی وەرگرتنیان، بەم شێوەیە: (ذکر هذا محمد بن يزيد في الكامل) (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۲۳۵)، (وذكر ابن قتيبة في الاثرية) (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۶، ص ۳۵۶)، (قال ابو عبيده في كتاب التاج) (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۳، ص ۳۳۷)، (قال ابن قتيبة في كتاب تفضيل العرب) (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۳، ص ۴۰۸)، هەندێ جار تەنها ناوی نوسەری سەرچاوەکان دینیت، لەهەندێ شوینی تردا تەنها ئاماژە بە ناوی سەرچاوەکان دەکات.
- ۴- لە نوسینی کتێبی (العقد الفريد) دا (ابن عبد ربه) گەرانهوه بۆ سەرچاوە میژووێهەکان و بەپێی پێویست بەکارهێنان، هەرۆهە دەقەکانی پێکەوه گرتاوه، ئەمەش بەمەبەستی پێدانی زانیاری زۆرتر لەسەر هەر روداوێک کە ئاماژە پێکردوو، لێرەوه زانیاری زۆری هیناوه لەبارە سەرچەم چین و توێژەکانی کۆمەلگا لەهەموو لایەنەکانی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و روژنییری و لایەکانی تر. (ابن عبد ربه) تەنها دەقەکانی نەگواستۆتەوه بۆ ناو نوسینەکانی، بەلکو دەقەکانی پالوتوو لەشوینی پێویستدا دایان، لەهەندێ شویندا زۆر بە کورتی روداوێک دەخاتە روو، لەهەندێ کاتی تردا بەدریژی باس لە روداوێک دەکات، ئەمەش لەبەر پێویست بوونی باسکردنی روداوێک گەشتنی و اتاکە (لەم بارەوه بروانە: ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۴-۱۹، ۴۷-۴۲، ۵۶-۶۲، ۹۱-۹۶، ۱۰۲، ۱۵۶، ج ۵، ص ۹۲-۱۰۱)
- ۵- دوبارەکردنەوهی هەندێک لە روداوێکان و دا بەشکردنی لەکاتی نوسیندا، ئەمەش وەک خۆی ئاماژە پێدەدات لەبەر گرنگی ئەو بابەتانە و رونکردنەوهی زیاتریەتی، بۆ نمونە لەسێ شویندا نامە خەلیفە ئومەوی (عمر بن عبدالعزیز) ی هیناوه کە نوسیویەتی بۆ یەکیک لە والیەکانی کە داواوی لێکردوو دادپەرۆر بیت (ئەم هەوالە لەم سێ شویندا هاتوو: ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۱، ص ۳۱، ج ۴، ص ۲۰۸، ج ۶، ص ۲۲۳)
- ۶- لەکاتی باسکردنی بابەتە میژووێ و ئابینەکاندا، هەندێ جار پشتی بە فەرمودە پێغەمبەر (دخ) لەگەڵ وتە زانیان بەستوه (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۱۵۷، ج ۱، ص ۴۴)
- ۷- پشست بەستن بە هۆنراوه، یەکیک لەتایبەتمەندیەکانی رێبازی نوسینی میژوو لای (ابن عبد ربه) پشستبەستن بە هۆنراوه لەکاتی ئاماژەدان بەروداوێ میژووێهەکان (وكة بة کارهینانی هۆنراوێ (دعیل بن علي الخزاعي) لەکاتی کوشتی (طاهر الحسين) ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۱۹۶، و هۆنراوێ (زفر بن الحارث) لە روداوی (مرج راهط) ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۷، هۆنراوێ (ابو دلالة) کە ناردوویەتی بۆ (العباس بن المنصور. ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۱، ص ۲۶۴. ضمة ندين نمونة ي تر)
- ۸- زۆر جار لەکاتی گواستنەوهی دەقەکاندا رەخنە لەدەقەکان ناگریت و بۆچونی خۆی لەمبارەوه ناخاتە روو، تەنانەت لەبارە هەندێ زانیاری نا لۆژیکی کە جیگای برۆ نین هیچ رونکردنەوهیە ک نادات، بەلکو تەنها دەیانپێنیت و دەیانخاتە روو، بۆنمونە لەدەقی کە دەنیت: زنجەکان خراپترین جۆر پێستین پێکەتەهی مرۆف، لەبەرئەوهی و لاتە کەیان گەرمە، ئیتر هەرلەسکی دایکیاندا سوتاون (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۶، ص ۲۳۳) و هەچەندین نمونە تر لەمبارەوه هاتون.
- ۹- لەهەندێ کاتدا لەگواستنەوهی زانیاریەکاندا ورد نیە، بە جۆرێک تەنها روداوێکان دەیانوسیتەوه و لە کتێبە کەیدا تۆماریان دەکات (لەمبارەوه بروانە: ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۲۴۶) کە تایبەتە بە گێرانەوهی دەقی کە لەبارە قتیبة بن مسلم الباهلي و سلیمان بن عبدالمک.

بەندی دووهم: سەرچاوەکانی نوسینەوهی میژوو له پەرتوکی (العقد الفريد)

سەرچاوەکانی نوسینەوهی میژوو لەم پەرتوکه‌دا جۆراوجۆر و جیاوازن، لێرەدا ئاماژەیان پێدەدەین:

تەوه‌ری یەکەم: - مامۆستایانی (ابن عبدربه) : یەکیک لەو سەرچاوانە‌ی کە (ابن عبدربه) پشتی پێبەستوه لەزانیاریە میژووێهەکانیدا بریتی بووه

له مامؤستاکانی، مه به ستمان له و مامؤستایانه یه که ناوبراو وانه ی له لایان خویندوووه، له وانه (بقی بن مخلد، محمد بن عبدالسلام الخشنی، محمد بن ضاح)، به لگه مان له سهر ئه مه ئه وه ده قانه یه که له په رتوکی (العقد الفرید) دا هاتوووه، بو نمونه له (بقی بن مخلد) چه ندین ده قی هیناوه له وانه و تاریکی (یزید بن الولید) که له کاتی کوژرانی (الولید بن یزید) داویه تی (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۸-۳۹۹). ههروه ها چه ند ده قیکی تر دینیت له هه مان مامؤستایه وه (ابن حزم، ۱۹۸۳م، ص ۸۷، ابن قدامة، (د ت)، ص ۱۸۵-۱۸۶). نه وه ی جینگای باس بیت ئه م مامؤستایه ی به شیک له گیرانه وه کانی له (خلیفه بن خیاط) وه رگرتوووه (الیعقوبی، (د ت)، ج ۲، ص ۲۶۹، الطبری، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۱۹۴، ابن الاثیر، ۱۴۱۷هـ، ج ۴، ص ۵۱۹). له مامؤستایه کی دیکه ی به ناوی (محمد بن عبدالسلام الخشنی) چه ند زانیاریه کی گرنگی میژووپی گیراوه ته وه، له وانه گیرانه وه ی بارودوخی کومه لایه تی شاری کوفه (ابن قتیبه، ۱۹۹۲م، ص ۱۵۵، الطبری، ۱۴۰۷م، ص ۱۹۴) وه چه ندین گیرانه وه ی تر. نه وه ی تیبینی ده کریت ئه م مامؤستایانه ی (ابن عبد ربه) به شیک زوریان له ده ره وه ی ولاتی ئه ندهلوس به تایبه ت له روژه لاتی ده وله تی ئیسلامی (المشرق) ژیاون، ئه مه ش کاریگه ری روونی به گیرانه وه کانیانه وه دیاره، ئه مانه کومه لیک میتودو زانیاری و شیوازی نوسینیان له گه ل خوین هیناوه که تاوه کو ئه و سهرده مه له ولاتی ئه ندهلوس بوونی نه بوه.

ته وه ری دووه م:- کتیب و مه سنه فه کان:

یه کیکی دی له سه رچاوه کانی نوسی زانیاریه میژوو یه کان له کتیبی (العقد الفرید) دا بریتیه له سه رچاوه په راوه میژووپی وئه ده بیه کان، به تایبه ت ئه و سه رچاوه ی که له روژه لاتی (المشرق) وه ده هاتنه ولاتی ئه ندهلوس، ئه مه ش له ری گه شتکردنی زاناو نوسه رانی ئه ندلوس بوو بو روژه لاتیو پاشان گه رانه وه یان بوو بو ولاتی خوین. به کارهینانی ئه م په راوو سه رچاوه ش به پی گرنگی و خویندنه وه ی ناوبراو بو سه رچاوه کان ده گورا، به پی لیکدانه وه ی ئیمه به کارهینانی کتیبه ئه ده بیه کان زیاترن به به راورد به په راوه میژوو یه کان، هه ر له بهر ئه م تایبه تمه ندیه شه ئه م کتیبه ی ناوبراو زیاتر وه ک په راویکی ئه ده بی ناسراوه، به گشتی سه رچاوه کانی نوسی کتیبی (العقد الفرید) له م بواره دا دوو جوړن:

یه که م / سه رچاوه ئه ده بیه کان:

یه کیکی له و سه رچاوه ئه ده بیه گرنگه ی که زورترین جار (ابن عبد ربه) له کتیبی (العقد الفرید) به کارهیناوه و پشتی بیبه ستوه، کتیبه کانی نوسه ری به ناوبانگ (الجاحظ)، له ناو په راوه کانی ناوبرا ویشدا کتیبی (البیان والتبیین) زورترین جار ده بینریت. ئه گه رچی (ابن عبد ربه) له زور کاتدا ئاماژه به و سه رچاوه ده کات که زانیاریه که ی لپوه رگرتوه، به لام هه ندی جار خو ی دورد ه خاته وه له ناوهینانی سه رچاوه کان. بو یه پیده چیت زیاتر له وه ی ئیمه لیره دا ئاماژه ی پیده ده ین ئه م سه رچاوه به کارهینابیت.

ئه م خشته یه ی خواره وه به راوردی پشتبه ستی کتیبی (العقد الفرید) ه به کتیبی (البیان والتبیین):

کتیب (البیان والتبیین)	کتیب (العقد الفرید)
ج ۲، ص ۱۳۴-۱۳۵	ج ۴، ص ۱۲۶
ج ۲، ص ۱۳۳	ج ۴، ص ۱۲۶
ج ۲، ص ۱۳۵	ج ۲، ص ۱۸۰-۱۷۹
ج ۲، ص ۸۸	ج ۴، ص ۱۱۷
ج ۱، ص ۶۹، ۲۰۶	ج ۴، ص ۱۱۵
ج ۲، ص ۲۹۸	ج ۴، ص ۱۲۳
ج ۴، ص ۹۸	ج ۳، ص ۴۴۴
ج ۱، ص ۱۹۵	ج ۲، ص ۱۳۴
ج ۲، ص ۱۲۱-۱۲۰	ج ۴، ص ۹۵
ج ۲، ص ۲۰۳	ج ۴، ص ۲۴۲

هروهها چند دهقکي له کتیبه کانی (الحيوان) وهرگرتووه (ابن عبد ربه، ١٩٩٩م، ج٢، ص٣٢٤، ج٥، ص٤٩. ئەم دةقة لةبارةي خةليفة عبدالمك وحەجاجةوة هاتووه هةمان دةق لة کتیبی الجاحظ، (د ت)، ج٣، ص١٤٦ هاتووه)، هروهها (المحاسن والاضداد) (ابن عبد ربه، ١٩٩٩م، ج٢، ص٣٢٤، ج٥، ص٤٩. ئەم دةقة لةبارةي دايكي حەجاجةوة هاتووه هةمان دةق لة کتیبی الجاحظ، ١٤٢٣هـ، ص١٥٨ هاتووه) ی (الجاحظ) وهرگرتووه.

یه کتیبی له و سهراوه بنه رةتيانهی که (ابن عبد ربه) له کتیبی (العقد الفريد) پشتي پييهستوه، کتیبه کانی (ابن قتيبة) یه، به تايبهت کتیبی (عيون الاخبار)، که ژمارهیه کی زور دهقی ليوه رگرتووه له زور شویندا پشتي پييهستووه، ئەم خشتهی خوارهوه نمونهیه که له به کارهینانی کتیبی (عيون الاخبار) له له لایهن (ابن عبد ربه) له (العقد الفريد) دا:

کتیبی (عین الاخبار)	کتیبی (العقد الفريد)
١٢٤، ٣، ج٣	٢٥٥، ١، ج١
١٢٣٦	٣٠٣، ١، ج١
١٠٣، ٤، ج٤	٤٨، ١، ج١
٢١٢، ٢، ج٢	١٧٩، ٢، ج٢
٢٦٩، ٢، ج٢	٣٥٤، ٢، ج٢
٢٤٤، ٢، ج٢	١٢٣، ٤، ج٤
٢٤٥، ٢، ج٢	٤٩، ٥، ج٥
٣٦٦، ٢، ج٢	٤٤٤، ٣، ج٣
٩٣، ١، ج١	١٣٤، ٤، ج٤
٢٤، ١، ج١	٤٦٦، ٤، ج٤
٩٢، ١، ج١	٤٦٠، ٤، ج٤
١٣-١٢، ٧، ج٧	٩٨، ٢، ج٢
١٩٧، ١، ج١	٩٨، ٢، ج٢
٢٢٧، ٣، ج٣	٤٦٤، ٥٠، ١، ج٤، ٥٠، ١، ج٤
٢٢٧، ٣، ج٣	٣٠١، ٦، ج٦
٢٤٧، ٢، ج٢	٩١، ٤، ج٤
١٩٩، ١، ج١	٢٠١، ٢، ج٢
٢١، ٢، ج٢	٣٣٢، ٢، ج٢

هروهها کتیبه کانی تری (ابن قتيبة) ی به کارهیناوه، له وانه کتیبی (الاشربة) (الاشربة، ص٣٢. لة کتیبی العقد الفريد، ج٦، ص٣٤٩ هاتووه، ئەم دةقة لةبارةي دانانی حەدی خواردنةوة کحولية کانه لة سەر علي بن عبدالعزيز)، (فضل العرب علی العجم) (ابن عبد ربه، ١٩٩٩م، ج٣، ص٤٠٨)، وه کتیبی (الشعر والشعراء) چه کدين داق وهرگرتوه (بؤ نمونه پروانه: ابن قتيبة، (د ت)، ج٢، ص٥٣٧، هةمان دةق لة العقد الفريد، ج٢، ص١٤٦)

له لایه کی دیکه وه (ابن عبد ربه) سویدی له کتیبی (المبرد) وهرگرتووه به تايبهت له باسکردنی خه واریجه کاند، لیره وه زورترین جار گه راوته وه

سەر ئەو كۆتیبە كاتىك باسوخواسى خەوارىجە كانى كردوو. (بروانة: العقد الفريد، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۳۹۱. ليرة داس لة طروثي خةواريجة كان ودة ستەو تاقمة كانيان دة كات، هةر وةها بروانة المبرد، (د ت)، ج ۳، ص ۲۷۵)

بەندى سىيەم: شىكر دنەو هەي چەند دەق تىكى مېژوو پى لە سەردەمى (خەلىفە (عبدالملك بن مروان) (۶۵-۸۵ك/ ۶۸۴-۷۰۴ ز):

لە كۆتیبە كەى (ابن عبد ربه) چەندىن دەق مېژوو پى هاتوو، لېرەدا سەردەمى (خەلىفە عبدالملك بن مروان) وەك نمونە وەر دەگرين و ئاماژە بەهەندىك لەو دەقە مېژوو پىيانە دەكەين، لەروانگەى سەرچاوە مېژوو پىە كانەو هە شىكر دنەو هە كەى بۆ دەكەين.

بەكەم / رەچە ئەكى عبدالملك بن مروان:

ناوى تەواوى (عبدالملك بن مروان بن الحكم بن العاص بن أمية) به، ناسراوه به (أبا الوليد)، (أبو الاملاك)، له بهر ئەو هەي چوار لەنەو هە كانى بەناو هە كانى (الوليد، سليمان، يزيد، هشام) بونەتە خەلىفە، هەروەها نازناوى (ابا الزباب) وەرگرتوو، داىكى ناوى (عائشە كچى معاويه بن المغيرة بن أبى العاص بن امية) به (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۸-۳۹۹)

شىكارى ئەم دەقە:

كۆتیبە كانى بواری (الانساب) (ابن حزم، ۱۹۸۳م، ص ۸۷، ابن قدامة، (د ت)، ص ۱۸۵-۱۸۶) و زۆرىنەى مېژوو نوسان (اليعقوبي، (د ت)، ج ۲، ص ۲۶۹، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۱۹، ابن الاثير، ۱۴۱۷هـ، ج ۴، ص ۵۱۹) هاواران لەگەڵ (ابن عبد ربه) لەبارەى رەچە ئەكى (عبدالملك بن مروان) هەو، هەروەها هېچ جياوازيەك نيه لەگە ئيدا لەبارەى نازناوى (ابا الوليد) (ابن قتيبة، المعارف، ۱۹۹۲م، ص ۱۵۵، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۱۹)، هەروەها مېژوو نوس (الذهبي) ئاماژە بە نازناوى (الاملاك) دەدات، له بهر ئەو هەي چوار لە كورە كانى لەپاش خۆى بونەتە خەلىفە (الذهبي، ۱۴۲۱هـ، ج ۱، ص ۶۱) بەلام لەبارەى نازناوى (ابى الذباب) جياوازی لەنيوان مېژوو نوساندا هەيه، هەندىك رايان وایه كە ددانە كانى (عبدالملك بن مروان) شاش بووه و روپۆش بووه به ئالتون، ئەمەش وایكر دووه لەزۆر كاتدا دەمى كراوه بێت، هەندى جار لە كاتى بێئاگىدا مېش چوو تە ناو دەمى (ابن كثير، ۱۹۸۸م، ج ۹، ص ۶۶) بەلام هەندى لە مېژوو نوسانى تر ئەم نازناو دەگێرنەو هە بۆ ئەو هە بۆنىكى ناخۆش لەناو دەمى هاتوو (ابن قتيبة، ۱۹۹۲م، الذهبى، ۱۴۲۱هـ، ج ۴، ص ۲۴۹) پێدەچیت بايه خى به پاكوخاوتى نەدا بێت، ياخود نەخۆشيه كى لەگە ئندا بو بێت.

دوو هە: لەدايكبوونى:

(ابن عبد ربه) لە كۆتیبە كيدا ئاماژە بەو دەدات كە عبد الملك بن مروان لەشارى مەدينە لەسالى (۲۳ك/ ۶۴۳ز) يان (۲۷ك/ ۶۴۷ز) لەحهوت مانگيدا داىكبوو. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۹)

شىكر دنەو هەى ئەم دەقە:

زۆرىك لە مېژوو نوسان لەدايكبوونى (عبدالملك بن مروان) دەگێرنەو هە بۆ سالى (۲۶ك/ ۶۴۶ز) (ابن سعد، ۱۹۶۸م، ج ۵، ص ۲۲۴، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۴۹۰، الذهبى، ۱۴۲۱هـ، ج ۴، ص ۲۴۶، ابن كثير، ۱۴۰۸م، ج ۹، ص ۶۶)، تەنها (ابن عساکر) دەئیت لەسالى (۲۳ك/ ۶۴۳ز) (ابن عساکر: ۱۹۹۵م، ج ۳۷، ص ۱۱۷)، لەبارەى ئەو هەي كە بەشەش حەوت مانگى لەدايك بووه، ئەوا سەرچاوه كان باس لەو بابەتە دەكەن و هەمان زانىارى دەخەنە روو (ابن الاثير، ۱۴۱۷م، ج ۴، ص ۱۹۲)، تەنها (ابن الجوزى) دەئیت بەشەش مانگى لەدايكبووه. (ابن الجوزي، ۱۳۵۸م، ج ۶، ص ۳۹)

لەبارەى شوپى لەدايكبوونى هەو ئەوا سەرچاوه كان بەهەمان شپوه جەخت لەوه دەكەنەو هە كە لەشارى مەدينە لەدايكبووه (ابن خياط، ۱۳۹۷م، ص ۲۹۲، ابن عساکر، ۱۹۹۵م، ج ۳۷، ص ۱۱۷)

سىيەم: بەيعەت پێدانى و ماوهى فەرمانرەوايه تىكر دنى وەك خەلىفە:

(ابن عبد ربه) لەبارەى بەيعەت پێدانى خەلىفە (عبدالملك بن مروان) و ماوهى حكومرانيه كەى كۆمەتیک دەق لە چەند شوپىكى جياوازا دىت، كە لېرەدا ئاماژەيان پێدەكەين.

۱- خەلىفە (عبدالملك بن مروان) لەشارى ديمەشق لەسالى (۶۵ك/ ۶۸۴ز) بووه بە خەلىفە (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۹)

۲- لەپاش كوژراني (عبدالله بن زبير)، (عبدالله بن عمر) نامە دەنيرت بۆ (عبدالملك بن مروان) و بەيعەت پێدەدات، دەنوسیت: لە (عبدالله

بن عمر) هوه (بؤ عبدالملك بن مروان)، سلاوى خوات لئبیت، من گوپرایه ئی خوومت نیشان ددهم له سهر ئه وهی که خواو پیغه مبهری خوا (د خ) دیاریان کردوه. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۴۰۰)

۳- (عبدالملك بن مروان) که سیک به ناوی (حبیش بن دلجه القیسی) (خه لکی ولاتی شامه و له گه ل معاویه به شداری شه ری سه فینی کردوه، له سهرده می خه لیفه یزید بن معاویه کراوته والی ئوردون، له سهرده می خه لیفه مروان بن محمد سهر کردایه تی سوپایه کی گه وره ی کردوه بؤ شاری مه دینه له به ران به ر لایه نگرانی عبدالله بن الزبیر وله سالی (۶۵ك) ده کوژریت. ابن منظور، ۱۹۹۱م، ج ۶، ص ۱۹۳) له گه ل هوت هزار سهر باز ده نیریت بؤ شاری مه دینه، دواتر ده چیته مزگه وتی پیغه مبهر (د خ) له مین به ره که یدا داده نیشیت و داوای خواردن ده کات بؤی دینیت و ده یخوات، هه روه ها داوای ئاو ده کات و ده ستی ده شوات، پاشان (جابر بن عبدالله) بانگده کات و داوای لئیده کات به یعت بدات به (عبدالملك بن مروان)، ئه ویش وه لامی ده داته وه به یعتی پیده دات وه که ئه وهی به یعتی به پیغه مبهردا (د خ) له رۆزی حوده بیبه، وه گوپرایه ئی ده کات. له هه مان رۆژ (ابن دلجه) خووی و سوپاکه ی رویان کرده شاری (الربذه) (دییه که له نزیك شاری مه دینه، سی رۆذ به ئی لئیة وه دورة نزیك له (ذات عرق) وه له سقر ری حجاز وه (ابوذری الغفاری) له وئی نیدراوه. یاقوت الحموی، ۱۹۹۵م، ج ۳، ص ۲۴)، له ولاتی شامه وه دوو سهر کرده ی تره اتن که هه ربه که بیان سهر و کایه تی سوپایه کی ده کردو له و شاره یه کیانگرت. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۴۰۲)

شیکردنه وهی ئه م ده قه:

سه بارت به خالی یه که م له باره ی به یعتی خه لیفه (عبدالملك بن مروان) هوه هه ندیک له میژوونوسان جهخت له سهر هه مان زانیاری ده که نه وه (ابن قتیبة، ۱۹۹۲م، ص ۳۵۵، المسعودی، ۱۹۶۵م، ج ۳، ص ۹۹) به هومانایه ی ناوبراو هه مان زانیاری میژوونوسانی هیناوه. سه بارت به خالی دوو م که باس له به یعتی (عبدالملك بن عمر) ده کات به خه لیفه (عبدالملك بن مروان)، میژوونوسان باس له وه ده که ن که (عبدالملك بن عمر) به یعت پیدانی خووی به هه ربه که له (عبدالملك بن مروان) و (عبدالملك بن الزبیر) دواخت وله سهره تادا به یعتی به هیچ کامیان نه دا، ئه مه ش بؤ ئه وهی ئاژوه دروست نه بیت، به لام له پاش کوژرانی (عبدالملك بن الزبیر) به یعت پیدانی گشت خه لک به خه لیفه عبدالملك، ئیتر ناوبراو به یعتی خووی به خه لیفه عبدالملك راگه یاند (الذهبی، ۲۰۰۶م، ج ۴، ص ۱۲۸، ابن کثیر، ۱۹۸۸م، ج ۹، ص ۴۱)

له باره ی ده قی سییه م سهر چاوه میژوو بیبه کان به گشتی باس له و سوپایه ده که ن که به سهر و کایه تی (ابن دلجه) له لایه ن خه لیفه (مروان بن حکم) نیدراوه بؤ شاری مه دینه به مه به ستی به یعت پیدانی خه لکه که ی، له هه مان کات باس له سوپایه کی تریش ده که ن به سهر و کایه تی (عبدالملك بن زیاد) بؤ شاری مه دینه. به لام ئه وه روونه که خه لیفه (مروان) کوچی دواپی کرد به رله وهی سوپاکه بنیریت، له بهر ئه وه (عبدالملك بن مروان) کاروباری ناردنی هه ردوو سوپاکه ی جیبه جیکرد (الطبری، ۱۴۰۷م، ج ۵، ص ۶۱۱، ابن الاثیر، ۱۴۱۷هـ، ج ۴، ص ۱۹۰) (ابن قتیبه) له کتیه که یدا باس له پاله وانیتی (عبدالملك) ده کات له کاتی هیرشه کاند بؤ سهر شاری مه دینه (ابن قتیبة، ۱۹۹۷م، ج ۲، ص ۱۹۲)

چواره م: هه ندی له چاکسازی به کانی خه لیفه (عبدالملك بن مروان):

له م به شه دا هه ندیک ده قی میژوو بی سه بارت به چاکسازی به کانی خه لیفه (عبدالملك بن مروان) ده خه یه روو، دواتر روانگه ی سهر چاوه میژوو بیبه کانه وه شیکردنه وهی بؤ ده که ی.

۱- له سهرده می خه لیفه (عبدالملك بن مروان) دا دیوانه کان له رۆمانی و فارسیه وه کرانه عه ربه ی، (سلیمان بن سعد) له رۆمییه وه کردیه عه ربه ی، (صالح بن عبدالرحمن) له فارسیه وه کردیه عه ربه ی (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۹)

۲- سه بارت به ئه و بره پارهی که له مه والی ده درا، له سهرده می خه لیفه (معاویه بن ابی سفیان) پانزه دینار بوو، به لام خه لیفه (عبدالملك) کردیه بیست دینار، دواتر خه لیفه (سلیمان بن عبدالملك) زیادی کرد بؤ بیستوینج و خه لیفه (هشام بن عبدالملك) بؤ سی دینار. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۴۰۰)

شیکردنه وهی ئه م ده قانه:

ده باره ی دیوانه کان وهه رگی پانیان بؤ سهر زمانی عه ربه ی له و فارسی و رۆمانیه وه، سهر چاوه کان جهخت له وه ده که نه وه که تاوه کو

سهردهمی خلیفه (عبدالملك بن مروان) دیوانه‌کان به زمانی فارسی و رومانی بوون (الجهشیاری، ۱۴۳۲، ص ۳۸) به‌فهرمانی خلیفه (عبدالملك بن مروان) له‌لایه‌ن (سلیمان بن سعد الخشنی) له‌ولاتی شام له رومانی‌وه‌گورا بۆ زمانی عه‌ره‌بی، به‌فهرمانی (الحجاج بن یوسف الثقفی)، (صالح بن عبدالرحمن) له‌عیراق له‌سالی (۷۸/ك۶۹۷ز) له‌فارسی‌وه‌وه‌رگیزدرا بۆ به‌عه‌ره‌بی (ابن خیاط، ۱۳۹۷ م، ص ۲۹۹، ابن خلدون، ۱۹۸۴ م، ص ۲۴۴)

له‌باره‌ی زیادکردنی ئه‌و بره‌ پاره‌یه‌ی که تایبته‌ بوو به مه‌والیه‌کان، ئه‌گه‌ر چی به‌دریژایی ده‌سه‌لانی ئومه‌ویه‌کان موچه (العطاء) ی مه‌والی له‌لایه‌ن خلیفه‌کانه‌وه‌ زیادی ده‌کرد، له‌م روانگه‌وه‌ له‌سهردهمی خلیفه (معاویه بن ابی سفیان) موچه‌ی مه‌والی پانزه‌ دینار بووه، (عبد الملك بن مروان) کردیه بیست دینار و خلیفه (سلیمان بن عبد الملك) کردیه بیست و پینج دینار، به‌لام ئه‌م موچه‌یه‌ نه‌گه‌شتوته ناستی عه‌ره‌به‌کان، باشترین چاکسازیش له‌بواری موچه‌ی مه‌والیه‌کاندا له‌سهردهمی خلیفه (عمر بن عبد العزیز) دا ئه‌نجامدرا که موچه‌ی مه‌والی و عه‌ره‌به‌کانی وه‌ک یه‌ک لیکرد (الطبری، ۱۴۰۷ م، ج ۸، ص ۹۰، ابن الأثیر، ۱۴۱۷ م، ج ۳، ص ۲۶۱)

پینجه‌م: هه‌ندی‌ک له‌وتاره‌کانی (عبدالملك بن مروان):

چه‌ندی‌ن وتاری خلیفه له‌کتیبه‌که‌ی (ابن عبد ربه) هاتوو، لێزه‌دا چه‌ند نمونه‌یه‌کیان باس ده‌که‌ین و به‌راوردی ده‌که‌ین به‌سه‌رچاوه‌ میژوو‌یه‌کان:

۱- خلیفه (عبدالملك بن مروان) وتاری بۆ خه‌لك داو وتی: ئه‌ی خه‌لكینه، من خه‌لیفه‌یه‌کی لاواز نیم وه‌ک (عثمان بن عفان)، وه‌ خه‌لیفه‌یه‌کی فیتباز نیم وه‌ک (معاویه بن سفیان)، هه‌روه‌ها خه‌لیفه‌یه‌کی بۆ عه‌قل نیم وه‌ک (یزید بن معاویه)، هه‌رکه‌س به‌زوبانی شتی‌ک بلیت، ئه‌وا ئیمه‌ به‌شمشیره‌کانمان وه‌لامی ده‌ده‌ینه‌وه، پاشان کۆتایی به‌وتاره‌که‌ی هینا وه‌هاته‌خواری (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹ م، ج ۴، ص ۹۰، ص ۴۰۱).

۲- جارێکی تر خه‌لیفه‌چوو هه‌ر مینه‌رو وتاری بۆ خه‌لك داو وتی: "ئه‌ی خه‌لكینه، خوای گه‌وره‌ سنوری دیاریکردوو، هه‌روه‌ها کۆمه‌لێک ئه‌رکی له‌سه‌ر واجب کردوون، به‌لام ئیوه‌ به‌رده‌وام له‌ئه‌نجامدانی گونا هه‌زاده‌رۆپی ده‌که‌ن، که‌واته‌ ئیمه‌ش سزا له‌سه‌رتان زیاد ده‌که‌ین، تاوه‌کو ئه‌و کاته‌ی ئیمه‌و ئیوه‌ شمشیره‌ کۆمانده‌کاته‌وه (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹ م، ج ۴، ص ۴۰۱).

شیکردنه‌وه‌ی ئه‌م ده‌قانه:

۱- میژوونوس (خلیفه بن خیاط) ده‌قیکی میژوویی هیناوه‌نزیکه له‌وه‌ی (ابن عبد ربه)، ده‌قه‌که‌ی له (ابن عاصم، عن ابن جریح عن ابیه)، وه‌ ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌دات که ئه‌م وتاره‌ی له مه‌وسیمی هه‌ج وه‌سالی (۷۵/ك۶۹۴ز) دا وتوو، له‌ دوای دووسال له‌ کوزرانی (عبدالله بن الزبیر) (ابن خیاط، ۱۳۹۷ م، ص ۲۷۳). وه‌میژوونوسانی تر ئه‌م ده‌قیان هیناوه‌که‌میک درێژتر له‌وه‌ی (ابن خیاط)، له‌وانه (ابن عساکر) (ابن عساکر، ۱۹۹۵ م، ج ۳۷، ص ۱۳۵)، (السیوطی) (السیوطی، ۱۹۵۲ م، ص ۲۰۴).

۲- له‌باره‌ی خالی دووهم له‌چاکسازیه‌کانی خلیفه (عبدالملك بن مروان) هه‌ج یه‌کتیک له‌سه‌رچاوه‌ میژوو‌یه‌کان به‌و شتیوازه‌ی له‌کتیبه‌که‌ی (ابن عبد ربه) هاتوو باسی ناکه‌ن، پیده‌چیت سه‌رچاوه‌ی وه‌رگرتنی ئه‌م زانیاریه‌ له‌لایه‌ن ناوبراوه‌وه‌ میژوویی نه‌بیت، بۆیه ئه‌م ده‌قه له‌روی زانستی‌ه‌وه‌ لاوازه.

شه‌شه‌م: (عبدالملك بن مروان) و پادشای رۆم:

پادشای رۆم نامه‌یه‌ک بۆ عبدالملك ده‌نوسیت و ده‌لێت: من له‌و گوشتی و شتره‌م خوارد که له‌ده‌ست باوکت هه‌لاتبوو له‌ شاری مه‌دینه، هه‌رشیکت بۆ ده‌که‌م به‌هه‌زار هه‌زار سه‌رباز. دوای خویندنه‌وه‌ی نامه‌که‌ خه‌لیفه (عبدالملك بن مروان) به (الحجاج بن یوسف الثقفی) ده‌لێت که (عبدالله بن الحسن) (عبدالله بن الحسن): ناوی ته‌واوی عبدالله بن الحسن بن علي بن ابی تالبي هاشمیه، دایکی ناوی فاتیمة‌ کضي الحسینه، که‌سیکی ناودارو خاوه‌ن ریز بوو، هه‌روه‌ها زمانیکی ئاروو توندی هه‌بوو، له‌سالی (۷۲/ك۷۶۲ز) له‌سه‌رده‌می عه‌باسیه‌کاندا له‌شاری کوفه‌ له‌ته‌مه‌نی (۷۶) سالی‌دا مردوو. بروانه: ابن منظور: ۱۹۹۱ م، ج ۱۲، ص ۱۰۸) رابگه‌یه‌نیت تاوه‌کو وه‌لام بداته‌وه، ئه‌ویش به‌م

به‌لام راستی و دروستی زانیاری له‌باره‌ی حوکمرانی خه‌لیفه (عبدالملك بن مروان) ئه‌وه‌یه که نزیکه‌ی بیستویه‌ک سال ویه‌ک مانگ و نیوه (اليعقوبي: تاريخ، ج ۲، ص ۲۸۱، الطبري: تاريخ، ج ۶، ص ۱۸، المسعودي: التنبيه، ص ۲۷۳).

ده‌ره‌نجام:

له‌باش نوسینی ئه‌م توئینه‌وه‌یه گه‌یشتینه ئه‌م ده‌ره‌نجامانه‌ی خواره‌وه:

۱- کتیبی (العقد الفريد) له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی له‌بنه‌ره‌ندا سه‌رچاوه‌یه‌کی ئه‌ده‌بیه، به‌لام زانیاری میژووی گرنگی له‌خو‌گرتووه، که‌ده‌کریت سودی لیه‌گریت، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا (ابن عبد ربه) خاوه‌نی ریبازی نوسینی تایبته به‌خو‌یه‌تی، که جیاوازا له‌ میتوودی میژووی، ئه‌مه‌ش خالی جیاکه‌ره‌وه‌ی نیوان ئه‌م په‌رتوکه‌و سه‌رچاوه میژوویه‌کانه.

۲- (ابن عبد ربه) میتوودی نوسینی تایبته به‌خو‌ی هه‌بوه له‌کاتی خستنه‌رووی زانیاریه میژوویه‌کاندا له‌هه‌ندی شوین زانیاریه‌کانی هاوشیوه‌ی میژوونوسانه، له‌هه‌ندی شوینی تریشدا جیاوازا له‌میژوونوسان زانیاریه‌کانی هیناوه، بویه واباشتره له‌سودوه‌رگرتن له‌کتیبی (العقد الفريد) یاخود هه‌ر کتیبیکی دیکه‌ی ئه‌ده‌بی، توئهر به‌چاوی ره‌خه‌وه‌ی لێ پروانیت و به‌راودی زانیاریه‌کان بکات له‌گه‌ل سه‌رچاوه ره‌سه‌نه میژوویه‌کانی میژووی ئیسلام.

۳- له‌نوسینی میژوودا به‌تایبته له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه (عبدالملك بن مروان) که له‌م توئینه‌وه‌دا وه‌ک نمونه وه‌رگیراوه‌ک له‌هه‌ندی شویندا ورد نه‌بووه و سه‌نه‌دی ریاویه‌ته‌کانی نه‌هیناوه‌وه له‌هه‌مان کات هه‌ندی زانیاری خستوه‌ته‌روو که له‌سه‌رچاوه میژوویه‌کاندا نه‌گواسراونه‌ته‌وه، وه‌ئاما‌ه نادات به‌وه‌ی که‌ئهم زانیاریانه‌ی له‌کوئیه وه‌رگرتووه. بویه توئهرانی بواری میژوو پتویسته به‌سه‌رنجه‌وه ئه‌م سه‌رچاوه به‌کاربه‌ین.

سه‌رچاوه‌کان:

ابن الاثير:

۱- الكامل في التاريخ، دار الكتاب العربي، بيروت، ۱۴۱۷هـ

البغدادی:

۲- هدية العارفين اسماء المؤلفين واثار المصنفين، دار إحياء التراث العربي بيروت، لبنان (د ت)

البلاذري:

۳- انساب الاشراف، دار الفكر، بيروت، ۱۴۱۷هـ / ۱۹۹۶م

ابن تغري بردي:

۴- النجوم الزاهرة في اخبار ملوك مصر والقاهرة، دار الكتب، مصر (د ت)

الجاحظ:

۵- البيان والتبيين، مطبعة دار التاليف، القاهرة، ۱۹۶۸م

۶- كتاب الحيوان، مكتبة مصطفى الحلبي، (د ت).

ابن جلجل:

۷- طبقات الاطباء والحكماء، دار الصادر، بيروت (د ت)

الجهشياري:

۸- الوزراء والكتاب، دار الكتب العلمية، بيروت، ۱۴۳۲

ابن الجوزي:

۹- المنتظم، دار صادر، بيروت، ۱۳۵۸

ابن حزم:

١٠- جمهرة انساب العرب، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٠٣هـ/١٩٨٣م

الحميدي:

١١- جذوة المقتبس في ذكر ولاية الاندلس، الدار المصرية للتأليف والنشر، القاهرة، ١٩٦٦ م

ابن خلكان:

١٢- وفيات الاعيان وانباء ابناء الزمان، دار الصادر، بيروت، ١٩٩٠م

ابن خياط:

١٣- تاريخ خليفة بن خياط، دار القلم، دمشق، مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٣٩٧م

الذهبي:

١٤- العبر في خبر من غير، مطبعة حكومة الكويت، ١٩٨٤م

الذهبي:

١٥- دول الاسلام، دار الكتاب العربي، بيروت، ١٤٢١هـ

الذهبي:

١٦- سير اعلام النبلاء، دار الحديث، القاهرة، ٢٠٠٦م

ابن سعد:

١٧- الطبقات الكبرى، دار صادر، بيروت، ١٩٦٨م

السيوطي:

١٨- تاريخ الخلفاء، مطبعة السعادة، ١٣٧١هـ/١٩٥٢م

الطبري:

١٩- تاريخ الامم والملوك، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٠٧م

ابن عبد ربه:

٢٠- العقد الفريد، دار الاحياء التراث العربي، بيروت، ١٩٩٩م

ابن عساکر:

٢١- تاريخ مدينة دمشق، دار الفكر، بيروت، ١٩٩٦م

ابن غدار المراكشي:

٢٢- البيان المغرب في اخبار المغرب، دار الثقافة، بيروت، لبنان، ١٩٨٣ م.

ابن الفرضي:

٢٣- تاريخ علماء الاندلس، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٦٧م

ابن قتيبة:

٢٤- الامامة والسياسة، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩٧م

٢٥- الشعر والشعراء، دار المعارف، مصر، ١٩٦٦م

٢٦- المعارف، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ١٩٩٢م

٢٧- المعارف، دار المعارف، القاهرة (د ت)

٢٨- عيون الاخبار، مؤسسة المصرية العامة، (د ت)

ابن قدامة:

التبيين في الانساب القرشيين، دار العلم للملايين، بيروت (د ت)

ابن قوطية:

٢٩- تاريخ افتتاح الاندلس، دار الكتاب، بيروت، ١٩٧٩ م

ابن كثير:

٣٠- البداية والنهاية، دار إحياء التراث العربي، ١٤٠٨ هـ / ١٩٨٨ م

محمد رضوان الداية:

٣١- ديوان ابن عبد ربه، دار الكتاب العربي، بيروت، لبنان، ١٩٩٣ م.

المسعودي:

٣٢- التنبيه والاشراف، دار الصاوي، القاهرة (د ت)

٣٣- مروج الذهب ومعادن الجوهر، دارالاندلس، بيروت، ١٩٦٥ م

المقري:

٣٤- نفخ الطيب، دار العلم للملايين، بيروت، ١٩٨٢ م

ابن منظور:

٣٥- مختصر تاريخ دمشق، بيروت، ١٩٩١ م،

ياقوت الحموي:

٣٦- معجم الادباء، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩١ م

٣٧- معجم البلدان، دار الصادر، بيروت، ١٩٩٥ م

اليعقوبي:

٣٨- تاريخ اليعقوبي، دار الصادر، بيروت (د ت)

ملخص البحث:

ان كتاب (العقد الفريد) لابن عبد ربه هو احد الاعمال الادبية الرفيعة في العصر الاسلامي ويتضمن معلومات تاريخية مهمة، حيث يعتمد عليه الباحثون في مجال التأريخ في كثير من الاحيان من دون رجوع ومقارنة وتحليل لتلك المعلومات، حتى يصلوا إلى تلك النتيجة والحقيقة وهي الى أي حد يتفق ما جاء في هذا الكتاب من معلومات مع ما هو موجود في المصادر الاصلية للتأريخ الاسلامي لذلك فان اظهار هذه الحقيقة والوصول الى نتائج عمل مهم وضروري في الوقت نفسه، وقلة الدراسات النقدية لروايات التاريخية الواردة في كتب الادبية وعلى هذا الاساس اختير هذا العنوان.

هذا البحث حول منهجية التاريخية لابن عبد ربه في كتابه المشهور العقد الفريد، دراسة تحليلية نقدية، و عرض لبعض النصوص التاريخية المهمة التي تعود لعصر الخليفة الاموي (عبد الملك بن مروان)، وكذلك مقارنتها بالمصادر الاصلية للتأريخ الاسلامي، بالاضافة الى المقدمة والنتائج يتضمن البحث بندين ويتضمن كل بند عدة اقسام ومحاو، في البند الاول يشتمل على الحديث عن حياة منهج كتابة التاريخ عند (ابن عبد ربه) وفي البداية كان الحديث عن حياته وعصره، ثم عرض خصائص منهج كتابة التاريخ عند (ابن عبد ربه)، البند الثاني خاص بتحليل النصوص التاريخية في عصر الخليفة (عبد الملك بن مروان) (٦٥-٨٥ك/٦٨٤-٧٠٤ م)، في سبعة محاور جاءت أهم تلك النصوص التاريخية التي تتعلق بحياة وحكم وشؤون الدولة والعلاقات الخارجية ووفاة الخليفة، مع تحليل تلك النصوص وذلك من نظرة المصادر التاريخية الاسلامية الاصلية وعرض ما يتعلق بذلك من معلومات.

إعتمد في كتابة هذا البحث على المنهج التحليلي، بعرض المعلومات وتحليلها ومقارنتها في ضوء المصادر التاريخية الاسلامية الاصلية، وذلك من اجل الوصول الى الحقيقة، وفي الختام نام لان نكون في كتابة هذا البحث قد استطعنا ان نعرض بعض المعلومات الجديدة.

Abstract

The book (Al Aqd Alfarid) one literary works in the high-Islamic period and contains important historical information, Where Depends researchers in the field of history often without reference and comparison and analysis of that information Until they reach that result and the truth which is to what extent it is consistent in this book came from Information With what is in the indigenous sources of Islamic history, so the demonstrate this fact and access to the results of important and necessary work at the same time, And the lack of critical studies of historical novels contained in literary books and on this basis was chosen this title.

This research About the historical methodology of (Ibn Abed Rabbo) in his famous book (Al Aqd Alfarid), an analytical study and monetary View To some important historical texts that date back to the era of the Umayyad caliph (Abdul Malik bin Marwan), as well as thoroughbred comparable sources of Islamic history, in addition to the results provided and research includes two items each item includes several sections and axes, In the first item includes a talk about the life and writing of history curriculum at (Ibn Abd Rabbo). At first it was to talk about his life and his period, and then view the characteristics methodology the writing of history at (Ibn Abd Rabbo), The second item, Private analysis of historical texts in the era of Caliph (Abdul Malik bin Marwan), in Seven axes came the most important historical texts relating to the life and rule and state affairs and external relations and the death of Caliph, With the analysis of these look of texts and that of the Islamic historical sources authentic view the of the related information.

Adopted at the writing of this research on the analytical method, view the information and analysis and compared in the light of Islamic historical sources thoroughbred, In order to get to the truth, and in the end we hope to be in the writing of this research we have been able to offer some new information.